

Mészáros Zoltán

Megszokott történetek egy majdnem tökéletes népirtásról

Recenzió (Matuska Márton: *Hová tűntek Zsablyáról a magyarok?* , a VMDP történelmi bizottsága, Temerin, 2004, 232 o.)

Matuska Márton neve és kutatási témája bizonyára ismerős mindenkinek, aki a közügyek és a történelem iránt érdeklődik. Minden elismerést megérdemel, hogy amikor még nem lehetett, ill., amikor még mások nem tartották időszerűnek, vagy nem mertek a magyarságot ért partizán terrorral, razzival, népirtással foglalkozni, ő belekezdett a munkába. A reveláció erejével hatott első könyve, mégsem tekinthető feleslegesnek ez az újabb munka, hiszen azt nem lehet, szabad megszokni, hogy bárki felett is genocídiumot kövessenek el. Nem indokolatlan a népirtás szót használni, ugyanis az ott történtek következtében a magyarság eltűnt. Vagy megjárta a járeki partizán munka- és koncentrációs tábor, vagy a rosszabbik esetben kivégezték. Vissza semmiképpen sem térhetett szülőfalujába, sőt vagyonát sem kaphatta vissza. Cakó Mátyás (203. o.) megpróbálta visszaszerezni vagyonát, de kérvényét elutasította a bíróság, arra a jogtalan minősítésre hivatkozva, miszerint Cakó a nép ellensége. A titoizmusban arra tettek kísérletet, hogy a magyarság szokja meg és fogadja el a Sajakás vidéken és a másutt történeteket. És majdnem sikerült is nekik elérni ezt a célt.

Matuska könyvével most először történt kísérlet arra, hogy egy majdnem tökéletes népirtást tárjanak fel Zsablya kapcsán.

A könyvet három fejezetbe tagolta a szerző. Az első Zsablya razzia előtti történetéről szól, a másik a razziaról, a harmadik pedig a razzia utáni időszakról. Ahogy egyesek élete folytatódott, ahogy az adatok gyűltek stb. Az első fejezet informatív, jól megírt. A szerző élvezhető stílusban dolgozza fel Zsablya múltját, és érteti meg a régebbi múltból származó ellentéteket. Erénye, hogy tárgyyszerűen több szemszögből, más-más publikációkat használ. Többszörösen is dicséretes, ahogy a jugoszláv munkákat használta. Egyrészt az dicséretes, hogy nem hanyagolta el őket, másrészt, pedig az, ahogyan azokat kritikusan kezeli¹. Okosan mögé tudott látni a titoista minősítések szövedékének (a legjobb ilyen példa az 52. oldalon található, ahogy a magyar honvédség szerepét taglalja). Ugyanekkor nagyon he-

lyesen felhasználta Csuka János², sőt A. Sajti Enikő legújabb eredményeit is. Az itt felsorakoztatott adatok előbbre visznek abban, hogy megértsük a történetek miértjét (pl., hogy a Vajdaságban kétszeres adót fizettek /118. o./, és hogy Belgrád alku tárgyának tekintette a vajdasági magyarságot). Sajátosan mutat rá azokra a népszámlálási cirkuszokra, amelyek Zsablya történetéhez egy kis paradoxonnal szolgálnak. Megjegyzésünk ezzel a fejezettel kapcsolatban, hogy nincs eléggé átgondolva a toponimiák írása.

A II. fejezet, A vérengzés időszaka mintaszerű abban, ahogy objektívan mutatja be a kialakuló adok-kapok-ot (már 1920-tól diszkriminálták a magyar és német lakosságot). A partizánok és a csendőrség, a magyar hatóság és a felkelők között 1942-re harc alakult ki, ugyanis a partizánok elszámították magukat, mert úgy hitték, úgy hitették el velük, hogy a Szovjetunió pillanatokon belül győz. Ezért olyan akciókat szerveztek, amelyekre nem került volna sor, ha ismerik a reális helyzetet. Nagyon fontos ez az objektivitás, hiszen kiderül: nem általános magyar és szerb adok-kapok volt. Ez a megállapítás lehetne az a kiindulópont, amelyen a két politikai közösség értékalapú párbeszédet folytathatna.

Nem hatnak újdonságként a kötetben következő visszaemlékezések, mert ugyanazok a tipikus történetek találhatók meg benne, amelyekhez hasonlók az eddig publikált visszaemlékezések. (A Kern kántor halálra kínzásakor sőtéten archetipikus mulatozás (63. o.), a férfiak megcsonkítása (69. o.), hogy a kálváriadombra temették az áldozatokat, ez többször is szóba kerül, de az is, ahogy egy-egy csoportot az „oros” tiszték közbelépése mentett meg (71. o.). Természetesen minden szenvedés egyéni, és számukra valamint az emlékezőnek nem az a fontos, hogy mennyire tipikus vagy atipikus egy halál vagy szenvedés. Mégis mindez már más településekkel kapcsolatban is napvilágra került, így ezek a történetek már nem tesznek semmi újat ismereteinkhez. Egyedüli hasznuk a dokumentáló voltak és az, hogy egy későbbi kutatásban, ha ilyenre egyáltalán merne vállalkozni valaki, a kvantitást illetően adjon né-

¹(pl. a Vojvodina u borbi c. munkát, vagy a Zločin okupatora u Vojvodini 1941-1944, Saopštenja o zločinima okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini 1941-1944, Knjiga 1. Bačka, Banat, Baranja, Novi Sad 1946.

² Csuka János: A délvidéki magyarság története 1918-1941. Püski Kiadó, Budapest, 195. o.

mi kapaszkodót. Ezzel kapcsolatban két dologról kellene beszélni. Egyrészt, a sok kegyetlenkedésről szóló beszámolóval valamit kezdenie kellene a többségi társadalomnak is. Nem azt, hogy ledöntik az emléktáblákat, és igyekeznek nem beszélni, ill. nem hagyni beszélni róla, hanem – amit egyébként nincs is értelme tagadni – elismerni, hogy történtek ilyesmi, hogy a háborúban nem az abszolút jó csapott össze az abszolút rosszal, és hogy szerbek és a partizánok sem voltak abszolút jók. Tudom, hogy az „abszolút jók” és „rosszak” bugyuta kifejezések, de a titoizmusban más néven, a propaganda módszereivel olyan mélyre égették be az emberek tudatába az ehhez hasonló minősítgetéseket (mi – ők, felszabadítók – megszállók, partizánok – fasiszták), hogy ettől teljesen bugyutává vált a korszakról szóló közgondolkodás és közvélemény. Másrészt viszont annak nincs sok értelme, hogy újból és újból megjelenjenek a gáztettekéről, kegyetlenkedésekről szóló beszámolók. Azaz talán mindaddig van, amíg a többségi polgártársaink, ill. tudományos és közvéleményük nem foglalkozik érdemben a dologgal. Mégis érdemes elgondolkodni azon, hogy a dokumentálásnak nem egyedüli módja, hogy minden megemlékezést kiadjanak, ill. a megemlékezések válogatását könyvben jelentessék meg. Sőt, talán sokkal okosabb lenne egy dokumentációs központban gondolkodni, ahol össze kellene őket gyűjteni, és kutathatóvá tenni. A megemlékezések ilyen közlésének, mint ebben a könyvben, nem sok értelme van. Hasonlóképpen egy olyan kiadványon is gondolkodni kellene, amelyben helyet kapna az összes megemlékezés. Summa summarum, immár nem a legjobb mód a visszaemlékezések ilyen megjelentetése. Aminek értelme volt 1991-ben, nem biztos, hogy ugyanolyan értelme van 2004-ben. Annál is inkább érdemes ezen elgondolkodni, mert a megemlékezések közlésének Szkülája és Kharübdiszé a megemlékező szövegének tisztelete, ill. szerkesztői megmunkálása. Meglátásom szerint a kötet nyilatkozatai nem eléggé gondozottak, néhol nem elég világos a szöveg.

A könyv vége felé néhány érdekes, értékes kísérlet található. Ez a rész befejezetlen, de a legizgalmasabb része a kötetnek. Újdonság és követendő példa, ahogy helyrajzi térképvázlatokat közölnek, ezt a munkát minden olyan településen meg kellene valósítani, ahol tömegsírok vannak. Nagyon fontos, noha nem olvasmányos, ahogy táblázatot próbálnak készíteni az áldozatokról. Itt kötelező megemlékezni Bakos Pál igyekezetéről, akinek fontos szerepe volt a kötet megjelenésében (a kötetben némi ízelítőt kapunk arról, ahogy az adatok gyűjtése folyt). A Bakos-féle „civil akciók” azért is fontosak, mert tisztázni tudják azok kilétét és tetteit, akikről a különböző (sajnálatos módon még Aleksandar

Kasaš szakértelmét is becsapó) kiadványokban somlósan és felületesen azt írják, hogy háborús bűnösök. Zsablyával kapcsolatban egy olyan eset is napvilágra került, amely a „napnál is világosabban” mutatja a partizán razzia terrorjának elvtelen és esetleges voltát. Pintér Antal esetéről van szó, aki nazarénusként minden fegyvert visszautasított, amiért még a magyar hatóságok is zaklatták. Nos Pintér Antalt 78. évében végezték ki teljesen alaptalanul. A könyv legvégén közölt adatok az 1942-es razzia felelőseiről és azokról, akiket közülük keverték, szintén fontos adalékok (noha a lábjegyzeteléssel gondok vannak, ugyanis nem derül ki pontosan, hogy az idézetek melyik napilapból, ill. okmányból származnak – erre az egésznek a hitele miatt oda kellett volna figyelni). A Szombathelyi (Knaus) Ferenc ártatlanságáról szóló fejezet is értékes. A könyv legvégén aktuálissá és politikaivá is válik, a csúrgói, zsabylai és mozsori magyarok elleni kollektív ítélet semmissé tételének követelésével, ami fontos elvi-politikai kérdés és cél. Ugyanúgy, mint a Vajdasági Magyar Tudományos Társaság 2003. okt. 24-25-én megfogalmazott Zárónyilatkozata is. A könyvet olvasgatva az az érzés támadt bennem, hogy tovább kéne lépni, hogy ez már a sokadik könyv, és immár nem az az érdekes, hogy újabbakat adjunk ki, hanem az, hogy az egész kérdés feltárására és megoldására tegyünk kísérletet. Annál is inkább így van ez, mert valami hasonló történt a Temerinrel kapcsolatos kötetben (A temerini razzia - Ádám István - Csorba Béla - Matuska Márton - Ternovác István - (VMDP Történelmi bizottsága, Temerin 2001), amely a legjobb eddigi helytörténeti munka. Ahhoz a könyvhöz képest ez az új visszalépés. Úgy érzem, nem teljesen érett meg a kézirat a publikálásra, mintha valami miatt siettek volna vele. A könyv nagy erénye lett volna illusztrálása, azonban a képek forrásának jelzetei hiányoznak, ami megengedhetetlen lazaság egy olyan könyvben, ami ilyen fontos kérdést taglal. Minden elismerés a szerzőnek a kutakodásért, de tovább kéne lépni. A következő lépés pedig egy átfogó, összegző munka megírása lenne, mint ahogy az már német részről megtörtént³

Szerkesztőségi megjegyzés:

A második világháború végén és azt követően a délvidéki magyarok elleni genocídium kapcsán fölkerült anyagok az olyan formájú földolgozását és megjelentetését is helyénvalónak tartjuk, mint amire Matuska Márton mutatott példát a szóban forgó könyvében. Mészáros Zoltán ismertetőjét tehát különvéleményként közöljük.

³ Herbert Prokle és mások: Genocid nad Nemačkom manjinom u Jugoslaviji 1944-1948, Beograd, 2004